

Kinga Kowalewska

Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu

Wizerunek starości i osób starszych w oczach dorosłej młodzieży – komunikat z badań

Wstęp

W rozwiniętych krajach na całym świecie, także w Polsce, ostatnie dekady przyniosły znaczące zmiany demograficzne. Dynamiczny postęp cywilizacyjny i związane z nim osiągnięcia medycyny sprawiają, że średnia długość życia sukcesywnie wzrasta. Powszechnie pisze się już o procesie określanym mianem „podwójnego starzenia” (*double ageing*), polegającym na starzeniu się osób starych¹. Wynika ono z ogólnego spadku umieralności przy jednoczesnym wzroście średniej długości życia. Biorąc pod uwagę fakt, iż jednocześnie maleją wskaźniki dzietności, należy zauważyć, że populacja osób młodych znacząco się zmniejsza, podczas gdy gwałtownie i systematycznie zwiększa się populacja osób starszych. Według danych statystycznych, „[w] 2004 roku co najmniej jeden na czterech Europejczyków miał ukończone 65 lat, a jeden na siedmiu – 75 lat. Prognozy na najbliższe dziesięciolecia dla Europy przewidują przyrost populacji osób starszych do poziomu co piątego człowieka”². Z raportu na temat sytuacji osób starszych w Pol-

¹ A. Ostrzyżek, J.T. Marcinkowski: *Wymiary jakości życia w podeszłym wieku*. „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2009, nr 90 (4), s. 465.

² N. Pikuła: *Senior w przestrzeni społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo BORGIS, 2013, s. 22.

sce wynika, że do 2035 roku ludzie starsi (65 lat i więcej) będą stanowili około 25% społeczeństwa³.

Starzenie się społeczeństwa powoduje wzrost uczestnictwa osób starszych we wszystkich wymiarach życia społecznego, co pociąga za sobą wielorakie konsekwencje społeczno-kulturowe. Stąd też zagadnienie starości staje się przedmiotem rosnącego zainteresowania wielu nauk biologicznych, medycznych, a także społecznych czy ekonomicznych.

W rozważaniach na temat starości wyzwaniem staje się wyznaczenie jej początku. Najczęściej przyjmuje się metrykalną klasyfikację Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), która dzieli starość na 3 etapy: wczesną (60.-74. rok życia), późną (75.-89. rok życia) oraz długowieczność (90 lat i więcej). Są to jednak momenty czysto umowne, jako że proces starzenia się jest „niejednorodną i dynamiczną fazą życia”⁴, dodatkowo naznaczoną zindywidualizowanym tempem i charakterystyką starzenia się każdego człowieka. W konsekwencji „tyle mamy sposobów starzenia się, ile ludzi w społeczeństwie”⁵. Jeszcze dekadę temu w Polsce za początek starości uznawano 60. rok życia, co zbiegało się z wiekiem emerytalnym i było odzwierciedleniem perspektywy prawnej (legalnej). Obecnie panuje wyraźna tendencja do sytuowania początku starości w 70. roku życia⁶, przy czym zauważa się, że osoby starsze wykazują skłonność do zawyżania progę starości⁷.

Kolejna trudność wiąże się z próbą zdefiniowania starości. Ze względu na jej wielowymiarowość i w konsekwencji znaczną liczbę ujęć naukowych podanie jednej definicji starości, która w pełni odda jej złożony charakter, przysparza trudności. Z perspektywy biologicznej początku starości można upatrywać w obserwowalnych naturalnych, przebiegających w różnym stopniu i tempie zmianach w organizmie człowieka, zmniejszeniu intensywności procesów życiowych⁸. Zmiany te dotyczą większości procesów biologicznych, kognitywnych, aż po

³ Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 2012, s. 5.

⁴ B. Szatur-Jaworska: *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej*. Warszawa: ASPRA, 2000, s. 41.

⁵ A. Zawada: *Starość jako wartość. Relacje międzypokoleniowe. (The Old Age as a Value. Intergenerational Relationships)*. In: *Elan vital v priestore medzigeneračných vzťahov*. Ed. B. Baloglova. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2010, s. 102.

⁶ A. Ostrzyżek, J.T. Marcinkowski: *Wymiary jakości życia w podeszłym wieku...*, s. 466.

⁷ J. Stypińska: *Czy Polska jest krajem dla starych ludzi? O społecznym konstruowaniu starości*. „Studia Humanistyczne AGH” 2010, nr 8, s. 142.

⁸ N. Pikuła: *Senior w przestrzeni społecznej...*, s. 23.

aspekt behawioralny⁹. Uzupełniając niniejszą definicję o aspekt psychologiczny i społeczny, można stwierdzić, że „[f]aza starości to końcowy etap w życiu człowieka – rozpoczynający się wraz z osiągnięciem określonego konwencjonalnie »progu starości«. Jest dynamicznym i synergicznym związkiem procesów biologicznych i psychicznych oraz zmian w sferze społecznej aktywności jednostki”¹⁰. Wspomniany społeczny próg starości z kolei można powiązać na przykład z momentem podjęcia nowej roli w społeczeństwie, zarówno rodzinnej (rola dziadków), jak i zawodowej (przejście na emeryturę).

Dwoistość natury starości dostrzegano w każdej epoce, zwracano również uwagę na pozytywne i negatywne aspekty starości. Z jednej strony akcentowano „wiedzę, doświadczenie, mądrość, bliski kontakt z siłami nadprzyrodzonymi i autorytet”, z drugiej zaś wskazywano na „choroby, biedę, otępienie, cierpienie, lęk przed śmiercią i utratę osób bliskich”¹¹. Niezaprzeczalnie jednym z najczęstszych problemów, z jakimi borykają się osoby starsze, jest samotność, wynikająca z izolacji społecznej, której źródłem bywają między innymi problemy zdrowotne – szacuje się, że „[w] Polsce ponad 90% osób w wieku 60 lat i więcej cierpi na choroby przewlekłe”¹². Te z kolei niejednokrotnie pociągają za sobą problemy finansowe, pogłębiające uczucie wyizolowania. Obecnie czynione są próby wykazania, że starość może być także czasem spokojnego odpoczynku, skupienia na własnych potrzebach i realizowania swoich pasji i marzeń, jako że czasy współczesne dają osobom starszym nieporównanie więcej możliwości w zakresie medycyny, wsparcia finansowego, swobody decydowania o własnym losie czy korzystania z potencjału gospodarki kapitalistycznej.

Dualizm starości prowadzi do rozbieżnych skojarzeń i w konsekwencji stereotypów¹³. Jak pisze Anna Zawada, „[w] społeczeństwach współczesnych zwanych ponowoczesnymi lub postmodernistycznymi, które hołdują młodości, witalności, użyteczności, starość postrzegana jest jako bezwartościowy okres życia – biorący, smutny, cierpiący”¹⁴. Akcentowanie fizycznego regresu manifestującego się problemami zdrowotnymi, osłabieniem funkcjonowania zmysłów oraz pewnymi

⁹ S. Steuden: *Mądrość jako pozytywny aspekt starzenia się*. W: *Starzenie się z godnością*. Red. S. Steuden, M. Stanowska, K. Janowski. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011.

¹⁰ B. Szatur-Jaworska: *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej...*, s. 33–34.

¹¹ Ibidem, s. 31.

¹² Ibidem, s. 42.

¹³ A. Pawlina: *Sposoby prezentowania osób starszych w reklamie. Analiza wybranych zagadnień*. „Folia Oeconomica Bochniensia” 2010, nr 8.

¹⁴ A. Zawada: *Starość jako wartość...*, s. 102.

zmianami osobowości sprowadza wizerunek osoby starszej do z trudem samodzielnie poruszającego się, schorowanego, marudnego staruszka w okularach, którego głównym zajęciem jest uprzykrzanie życia ludziom młodszym. Tak naszkicowany obraz prowadzi z kolei do negatywnego postrzegania starości i osób starszych.

Ważnym aspektem starości jest jej wymiar cielesny. W dobie kultu młodości, kreowanego głównie przez media, wedle którego dbanie o cielesność przybiera formę obsesji, starzejące się ciało jest ucieleśnieniem wszelkich lęków¹⁵. Siwe włosy, zmarszczki, niedołężność, ośpienie zmysłów oraz bycie poza obowiązującymi kanonami mody spychają osoby starsze na margines życia. Starości nie można jednak sprowadzić wyłącznie do fizycznych symptomów upływającego czasu. To także, a może przede wszystkim, czas, w którym człowiek dysponuje bogactwem doświadczenia, mądrości życiowej, przeżyć i refleksji, które mogą stać się cenną wartością dla młodszych pokoleń¹⁶. W mediach coraz częściej pojawiają się przekazy portretujące starszych jako samodzielne, witalne jednostki, które, wolne od obowiązków zawodowych, mają czas na wzmożoną aktywność, doksztalcanie, podróże czy wspieranie pozostałych członków rodziny (także finansowo).

Problemem badawczym analizowanym w niniejszej pracy jest wizerunek starości, jaki buduje się w świadomości osób młodych (wchodzących w dorosłość) pod wpływem obserwacji codziennego środowiska, własnych doświadczeń z życia rodzinnego, a także teorii na ten temat czerpanej z wiedzy akademickiej, literatury czy przekazów medialnych różnego typu. W niniejszej pracy przyjęto, że wizerunek to nie „obraz rzeczywisty, dokładnie i szczegółowo nakreślony, ale raczej mozaika wielu szczegółów, podchwyconych przypadkowo, fragmentarycznie, o nieostrych różnicach”¹⁷. Mimo iż ma on eteryczną naturę, jest konstruktem o szczególnej przydatności społeczno-kulturowej¹⁸.

¹⁵ Por. np. K. Kowalewska: *The Demographic Trends and the Presence of the Elderly in Polish Press Advertising in 2012 and 2016 – a Comparative Study*. „Hygeia Public Health” 2017, vol. 52 (2).

¹⁶ S. Steuden: *Mądrość jako pozytywny aspekt starzenia się...*; S. Steuden: *Psychologia starzenia się i starości*. Wyd. 1, dodr. 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2014; M. Ardel: *Intellectual Versus Wisdom-Related Knowledge: The Case a Different Kind of Learning in the Later Years of Life*. „Educational Gerontology” 2000, vol. 26; M. Straś-Romanowska: *Późna dorosłość*. W: *Psychologia rozwoju człowieka*. Red. J. Trempała. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011.

¹⁷ K. Wójcik: *Public Relations od A do Z. Analiza sytuacji wyjściowej, planowanie działalności*. T. 1. Warszawa: Agencja Wydawnicza Placet, 2001, s. 41.

¹⁸ S. Puppel: *Kuźnia Hefajstosa czyli krótki zarys teorii wizerunku w komunikacji ludzkiej*. „Scripta Neophilologica Posnaniensia” 2016, nr 16.

Bez wątpienia wizerunek starości wpływa na postawy wobec osób starszych¹⁹. Wnioski z badania CBOS-u z 2007 roku *Czy zmienia się stosunek Polaków do starości?* wskazują, iż niemal połowa (49%) z 922 losowo wybranych dorosłych mieszkańców Polski dostrzega postawę obojętną młodych ludzi wobec starości, co szósty (17%) – niechętną, a postawę życzliwą osób młodych względem starszych zauważa jedynie co czwarty badany (25%)²⁰. Co ciekawe, według tych samych badań starsi ludzie (w wieku 65 lat i więcej) znacznie częściej dostrzegają u młodzieży życzliwość niż obojętność czy wręcz niechęć, co nie potwierdza negatywnej opinii o postawie młodszego pokolenia²¹.

Jak pisze Barbara Szatur-Jaworska, na stosunek do ludzi starszych ma wpływ między innymi sytuacja demograficzna: „gdy starców jest mało, otaczani są czcią i szacunkiem, natomiast gdy ich przybywa, często traktowani są niechętnie, jako konkurencja dla młodszych”²². Gerontolodzy podkreślają jednak, że w wyniku stałego wzrostu populacji osób starszych stali się oni „zbiorowością, z której potrzebami społeczeństwa liczą się coraz bardziej”²³.

Co istotne, we wszystkich grupach wiekowych zwiększa się tendencja do poświęcania uwagi swojej własnej starości. Siedem lat po badaniach z 2000 roku odsetek ankietowanych zastanawiających się nad swoją starością wzrósł o 9%, przy jednoczesnym spadku odsetka osób niemyślących o własnej starości (o 4%)²⁴. Najbardziej wyraźny wzrost liczby osób poświęcających uwagę swojej starości obserwowany jest wśród badanych w wieku 18–24 lat oraz powyżej 65. roku życia (porównano wyniki badań z 1998 i 2007 roku). Źródłem wzrostu zainteresowania tematem własnej starości można upatrywać nie tylko w sytuacji demograficznej, lecz także w niestabilnej sytuacji politycznej, która może skutkować brakiem poczucia bezpieczeństwa finansowego, co niejako wymusza planowanie zabezpieczenia finansowego na późniejsze lata życia.

Przedmiotem badania jest wizerunek starości i osób starszych, jaki buduje się w świadomości wchodzących w dorosłość młodych osób.

---

¹⁹ J. Nawrocka: *Spółeczne doświadczenie starości. Stereotypy, postawy, wybory*. Kraków: Wydawnictwo Impuls, 2013.

²⁰ *Czy zmienia się stosunek Polaków do starości? Komunikat z dwusetnego badania aktualnych problemów kraju*. Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej, 2007, s. 7.

²¹ Ibidem, s. 9.

²² B. Szatur-Jaworska: *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej...*, s. 32.

²³ Ibidem.

²⁴ *Czy zmienia się stosunek Polaków do starości?...*, s. 2.

Celem niniejszej pracy jest określenie współczesnego postrzegania natury i granic starości, a także uchwycenie istoty tego etapu rozwojowego człowieka z perspektywy dorosłej młodzieży.

Badania społeczne *Między młodością a starością* przeprowadzone na początku 2007 roku przez CBOS wykazały, iż dla osób w wieku 18–23 lata starość rozpoczyna się już w 57. roku życia²⁵. Co ciekawe, ankietowani z grupy wiekowej powyżej 70 lat uznawali, że w wieku 65 lat. Uznano więc, że postrzeganie progu starości jest zależne od wieku badanych, a osoby młode mają tendencję do zaniżania progu starości, natomiast osoby starsze – do jego zawyżania²⁶.

W świetle tych danych interesujące było sprawdzenie i uaktualnienie po dekadzie zależności postrzegania granic starości od wieku respondentów przez przeprowadzenie badań na grupie osób młodych, których wiek mieści się w przedziale 19–24 lata. Zakładano, że wspomniane tendencje demograficzne będą miały wpływ na udzielane odpowiedzi i będzie można zaobserwować zmiany w opiniach ankietowanych dotyczące chociażby progu starości.

Sformułowano następujące pytanie badawcze: Jaki jest wizerunek starości i osób starszych w oczach dorosłej młodzieży?

Materiał

Badanie zostało przeprowadzone w pierwszej połowie 2017 roku na grupie 211 studentów dwóch polskich uczelni wyższych: Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu oraz Uniwersytetu im. J. Kochanowskiego w Kielcach. Ankietowani należeli do grupy wiekowej 19–24 lata, co oznacza, że według nomenklatury przyjętej przez roczniki statystyczne reprezentowali dorosłą młodzież. Wśród ankietowanych przeważały kobiety (192), które stanowiły 91% próby badawczej. Respondenci byli studentami różnych kierunków i specjalności: komunikacja wizerunkowo-mediacyjna oraz lingwistyka stosowana na UAM oraz praca socjalna, pedagogika, kryminologia stosowana, resocjalizacja, pedagogika społeczna oraz filologia germańska na UJK.

²⁵ *Między młodością a starością. Komunikat z dwusetnego badania aktualnych problemów kraju*. Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej, 2007.

²⁶ J. S t y p i ń s k a: *Czy Polska jest krajem dla starych ludzi?...*, s. 142; K. K o w a l e w s k a: *Wizerunek starości i osób starszych w rodzinie wśród dorastającej młodzieży w środowisku wiejskim* (w druku).

Metoda i narzędzie

W badaniu zastosowano metodę sondażu diagnostycznego. Jako narzędzie wykorzystano autorski kwestionariusz ankiety składający się z 10 pytań dotyczących różnych aspektów starości, z których 7 było otwartych, a 3 zamknięte (2 z nich z możliwością wielokrotnego wyboru).

Wybór metody podyktowany był faktem, iż badania dotyczące wizerunku wymagają zebrania opinii od podmiotów, w których umyśle wizerunki te powstają. Mimo że źródłem uzyskanych wyników jest kwestionariusz subiektywnej oceny (w związku z czym odpowiedzi ankietowanych należy traktować na płaszczyźnie deklaratywnej), ilościowo-jakościowa analiza opinii i skojarzeń badanych pozwoli na wyciągnięcie pewnych wniosków dotyczących wizerunku starości wśród osób młodych.

Pierwsze cztery pytania: 1) Kiedy zaczyna się starość?, 2) Co to jest starość?, 3) Jaka jest starość?, 4) Z czym Ci się kojarzy starość? – wpisują się w formę standardowych badań nad wizerunkiem jako takim. Ukierunkowane zostały na uzyskanie informacji na temat sposobu określenia ram czasowych, definiowania, przypisywania atrybutów starości oraz pozyskanie wolnych skojarzeń dotyczących przedmiotu badań. Pytając o źródło wiedzy o starości, autorka badania chciała zidentyfikować te obszary życia, które takowej wiedzy dostarczają, tak aby w wymiarze aplikacyjnym badania można było tym samym kanałem modyfikować bądź utrwaląć powstały już wizerunek. Istotne było także zbadanie samego nacechowania terminu „starość” w opinii ankietowanych. Z kolei odpowiedzi na prośbę o opisanie wyglądu zewnętrznego osoby starszej pozwoliły na stworzenie listy stereotypowych cech przypisywanych zazwyczaj ludziom starszym, a informacja o tym, czy ankietowani próbują wyobrażać sobie siebie w roli osób starszych, wskazała poziom zainteresowania tematem własnej starości wśród osób młodych. Pytaniem o wartości, za jakie cenimy osoby starsze, autorka pragnęła skierować uwagę na pozytywne cechy i działania osób starszych w odniesieniu do młodszych pokoleń. W końcowym pytaniu badani poproszeni byli o wypowiedzenie się na temat postaw towarzyszących im podczas kontaktu z osobami starszymi.

Wyniki badania zostały zaprezentowane w formie tabel. W przypadku pytań o otwartym charakterze, cechujących się dużą swobodą i dowolnością wypowiedzi, odpowiedzi ankietowanych zostały pogrupowane w kategorie w celu uzyskania większej przejrzystości wyników.

Wyniki badania i dyskusja

Ze względu na otwarty charakter pytania o początek starości („Kiedy zaczyna się starość?”) i brak ograniczeń dotyczących formy odpowiedzi, ankietowani podawali zarówno wiek metrykalny mierzony liczbą przeżytych lat, jak i odpowiedzi opisowe, nawiązujące często do konkretnych wydarzeń w życiu społecznym jednostki (stąd suma odsetków odpowiedzi nie jest równa 100%). Oba rodzaje odpowiedzi zaprezentowane są w tabelach 1a i 1b).

Tabela 1a

Początek starości określony wiekiem metrykalnym według dorosłej młodzieży

Wiek w latach	N	Procent
70	37	17,5
60	32	15
65	23	11
80	3	1,5
50	2	1
67	1	0,5
75	1	0,5

Objaśnienia: N – liczba udzielonych odpowiedzi.

Tabela 1b

Początek starości określony opisowo według dorosłej młodzieży

Kategorie odpowiedzi	N	Procent
Emerytura	35	16,5
Zmiany psychofizyczne	33	15,6
Autoidentyfikacja	27	12,8
Utrata samodzielności	9	4,3
Wyizolowanie społeczne	8	3,8
Kwestia indywidualna	7	3,3
Urodzenie się wnuków	3	1,4

Objaśnienia: N – liczba udzielonych odpowiedzi.

Biorąc pod uwagę wiek demograficzny wyrażany liczbą przeżytych lat²⁷, starość – według największego odsetka ankietowanych (ponad 17%) – rozpoczyna się w momencie ukończenia 70 lat, co jest zgodne z obserwacją poczynioną przez Artura Ostrzyżka i Jerzego Tadeusza Marcinkowskiego, którzy zauważają, że obecnie próg starości sytuuje się w tym punkcie życia²⁸. Dotychczas, w związku z silnym powiązaniem początku starości z rozpoczęciem korzystania z systemu zabezpieczeń emerytalnych, próg ten utożsamiano z 60. rokiem życia; takiej odpowiedzi udzieliło 15% ankietowanych²⁹. Na trzecim miejscu jako początek starości ankietowani wskazali 65. rok życia. Wart uwagi jest fakt, że pomimo zmian w systemie emerytalnym, wedle których w latach 2012–2016 wiek 67 lat uprawniał do pobierania świadczenia emerytalnego, nawiązała do niego tylko jedna osoba z ponad 200.

Poza konkretnym wiekiem, początek starości kojarzy się ankietowanym przede wszystkim z przejściem na emeryturę (zakończeniem pracy zawodowej) – ponad 16% wskazań. Na różnorakie zmiany psychofizyczne, w tym schorowanie czy odczuwalny brak sił, wskazało ponad 15% badanych. Do przykładowych odpowiedzi w tej kategorii należą:

- gdy ciało zaczyna szwankować;
- kiedy czynności niegdyś wykonywane szybko i bezproblemowo zaczynają sprawiać ogromne trudności;
- kiedy nie możemy wykonywać czynności tak jak dawniej;
- wtedy gdy nie mamy siły wyjść z domu, zaczynamy żegnać się z bliskimi, chcemy umrzeć z przemęczenia, jesteśmy zmęczeni życiem;
- kiedy człowiek nie ma już siły do pracy, jest wyczerpany fizycznie i psychicznie.

Niewiele mniej ankietowanych (ponad 12%) oceniło, że określenie rozpoczęcia etapu starości jest kwestią odczuwania i zależy od indywidualnej autoidentyfikacji, którą Barbara Szatur-Jaworska określa jako „intrasubiektywne kryterium starości”³⁰. Podejście to wyraża się w następujących przykładach:

- kiedy dana osoba czuje się już staro;
- kiedy uważamy się za osoby starsze;
- kiedy to my sami i nasz organizm uznamy, że to ten czas;

---

²⁷ Z. Szarota: *Gerontologia społeczna i oświatowa: zarys problematyki*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2004.

²⁸ A. Ostrzyżek, J.T. Marcinkowski: *Wymiary jakości życia w późnym wieku...*, s. 466.

²⁹ B. Szatur-Jaworska: *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej...*, s. 35; A. Klimczuk: *Kapitał społeczny ludzi starych na przykładzie mieszkańców miasta Białystok*. Lublin: Wiedza i Edukacja, 2012, s. 9.

³⁰ B. Szatur-Jaworska: *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej...*, s. 36.

- *gdy człowiek sam dochodzi do wniosku, że czuje ten stan;*
- *kiedy dana osoba uświadamia sobie, że jest już w podeszłym wieku.*

Warto zauważyć, że część badanych (4,3%) utożsamia początek starości z brakiem samodzielności i koniecznością korzystania z pomocy osób trzecich:

- *kiedy człowiek staje się uzależniony od osób trzecich;*
- *gdy przestajemy lub nie potrafimy sprostać codziennym trudnościom i musimy korzystać z pomocy innych;*

a także z wyizolowaniem społecznym (3,8%), mającym źródło w spadku aktywności społecznej:

- *kiedy człowiek przestaje być aktywny, nie uczestniczy w życiu społecznym, ma problemy z opuszczaniem domu;*
- *kiedy nasza aktywność społeczna zaczyna spadać.*

Niemalże tyle samo osób (3,3%) podkreślało, że moment przejścia z dorosłości w starość jest bardzo zindywidualizowany i zależny od wielu czynników:

- *starość jest zależna od punktu osoby, która o niej mówi;*
- *kiedy człowiek chce;*
- *wszystko zależy od osoby;*
- *zależy od indywidualnych uwarunkowań.*

Trzy osoby (1,4%) przyjęły społeczną perspektywę i uznały, że starość rozpoczyna się wraz z wejściem w rolę dziadków, czyli z momentem pojawienia się wnuków.

Nieprzypisane do żadnej ze wskazanych kategorii zostają następujące odpowiedzi (3,3%):

- *gdy człowiek osiąga pełną dojrzałość psychiczną i emocjonalną;*
- *kiedy człowiek zdaje sobie sprawę, że nie pozostało mu wiele życia;*
- *kiedy nasze życie robi się monotonne i bierne;*
- *kiedy kończy się młodość;*
- *gdy wszystko, co mamy osiągnąć, zostało osiągnięte;*
- *kiedy człowiek zdaje sobie sprawę, że musi o siebie bardziej dbać i korzystać z życia, które mu zostało;*
- *kiedy człowiek zbierze duży bagaż doświadczeń, pozna świat, ma większy dystans do problemów.*

Próby definiowania starości są zazwyczaj niesatysfakcjonujące, co wynika z wysoce zindywidualizowanego postrzegania starości i wielości ujęć naukowych, w których ramach można ją rozpatrywać. Odpowiedzi ankietowanych na pytanie „Czym jest starość?” prezentują szeroki wachlarz podejść do kwestii zdefiniowania przedmiotu badania, w związku z czym zostały tematycznie pogrupowane w kategorie wraz z przykładami (zob. tabela 2). Łączna liczba odpowiedzi przekracza 100%, ponieważ czasami badani podawali więcej niż jedną odpowiedź.

Tabela 2

Definicja starości według dorosłej młodzieży

Kategoria	Poszczególne odpowiedzi	N	Procent
Etap życia	<i>(końcowy/ostatni) okres/etap życia</i>	91	43,1
Zmiany psychofizyczne	<i>stan zmian psychofizycznych, emocjonalnych, stan będący efektem starzenia się</i>	48	22,7
Emerytura	<i>emerytura, koniec pracy, wolny czas</i>	26	12,3
Wiek	<i>dojrzały/podeszły/późny/sędziwy wiek, stan osiągnięty w podeszłym wieku, przeżycie wielu lat, zwieńczenie młodości</i>	26	12,3
Stan umysłu	<i>stan ducha/umysłu</i>	17	8,1
Dojrzałość	<i>okres prawdziwej dojrzałości / życiowego doświadczenia</i>	9	4,3
Rodzina	<i>czas na zajmowanie się wnukami, skierowanie swej uwagi na rodzinę i bliskich</i>	3	1,4
Inne	<i>data w dowodzie osobistym, renta, spełnianie marzeń, sposób bycia</i>	4	1,9

Objaśnienia: N – liczba udzielonych odpowiedzi.

Mnogość aspektów poruszonych przez ankietowanych dobrze ilustrują przykłady:

- *Starość jest określonym wiekiem, w którym człowiek traci energię, młody wygląd i chęć do życia;*
- *stan, w którym nasze ciało i umysł pod wpływem czasu stają się zużyte;*
- *stan będący efektem starzenia się to ogół zmian biologicznych zachodzących w ciele człowieka, jak również fizycznych i psychicznych;*
- *etap w życiu człowieka, który charakteryzuje się spokojem duchowym;*
- *to spokojne życie na emeryturze, w zamian za pracę osoby realizują swoje pasje, opiekują się wnukami, prowadzą spokojne życie;*
- *starość to okres w życiu człowieka, gdy człowiek czerpie korzyści ze wszystkiego, co osiągnął w życiu, i cieszy się wolnym czasem.*

O ile odpowiedzi na pytanie o istotę starości sprawiały pewien problem, o tyle odpowiadając na pytanie: „Jaka jest starość?”, ankietowani podawali po kilka określeń, głównie (choć nie wyłącznie) przymiotnikowych (stąd wartość procentowa nie sumuje się do 100%). Jednak to nie analiza ilościowa, a jakościowa jest w tym przypadku najbardziej odpowiednia. Wszystkie odpowiedzi zostały pogrupowane w trzy wartościujące kategorie utworzone *a posteriori* (zob. tabela 3) i zilustrowane autentycznymi odpowiedziami zaliczonymi do danej kategorii.

Tabela 3

Odpowiedzi dorosłej młodzieży na pytanie: „Jaka jest starość?”

Kategoria	Poszczególne odpowiedzi	N	Procent	Procent kategorii
Negatywna	<i>przygnębiająca, smutna</i>	56	26,6	110,2
	<i>ciężka, męcząca, nieznosna, ograniczająca, trudna, uciążliwa, udręka</i>	44	20,9	
	<i>samotna</i>	29	13,7	
	<i>dokuczliwa, negatywna, nieprzyjemna, niewdzięczna, przykra, zła</i>	27	12,8	
	<i>bolesna, cierpiąca, schorowana, niedołączna</i>	14	6,6	
	<i>monotonna, nudna, szara</i>	13	6,2	
	<i>niepokój, bo choroby, pełna obaw</i>	10	4,7	
	<i>mozolna, powolna</i>	10	4,7	
	<i>przerażająca, straszna</i>	8	3,8	
	<i>mało aktywna, bezsilna / bez sił, bierna</i>	8	3,8	
	<i>brak samodzielności</i>	3	1,4	
	<i>nieuchronna, nieunikniona</i>	3	1,4	
	<i>nagła, niespodziewana</i>	2	0,9	
	<i>* drażliwa, droga, nieprzewidywalna, partnerzy i przyjaciele umierają, wyzwanie</i>	5	2,7	
Pozytywna	<i>beztresowa, beztroska, spokojna, wypoczynek</i>	37	17,5	57,1
	<i>pogodna, radosna, szczęśliwa, wesoła</i>	34	16,1	
	<i>dobra, fajna, pozytywna, przyjemna</i>	22	10,4	
	<i>piękna</i>	10	4,7	
	<i>aktywna</i>	6	2,8	
	<i>rodzinna</i>	2	0,9	
	<i>* błoga, bogata w przeżycia, cicha, ciepła, ciekawa, pełna historii, pełna nadziei, rozrywkowa, ułożona, wyjątkowa</i>	10	4,7	
Neutralna	<i>długa</i>	3	1,4	4,2
	<i>subiektywna</i>	3	1,4	
	<i>* krótka, pracowita, sentymentalna</i>	3	1,4	

Objaśnienia: N – liczba udzielonych odpowiedzi; * – w rubryce podano w porządku alfabetycznym odpowiedzi, które pojawiły się jednokrotnie.

Aby w pełni oddać wielowymiarowość odpowiedzi, należy zaznaczyć, że niejednokrotnie badani opisywali starość, oddając dwoistość

jej natury, wspominaną przez Szatur-Jaworską³¹. Operowali wówczas połączeniem cech przeciwstawnych, na przykład:

- wesoła / smutna: *Starości nie da się zdefiniować jednoznacznie. Wszystko zależy od kondycji fizycznej, psychicznej osoby znajdującej się w tym okresie, a także od sytuacji materialnej i otoczenia, w jakim owa osoba się znajduje; Starość może być wesoła lub smutna lub mieszana;*
- samotna / w otoczeniu rodziny: *Starość jest różna w zależności od położenia, w jakim się znajdujemy, niekiedy samotna, smutna, schorowana, czasami jednak bardziej radosna, otoczona rodziną i wnukami i sentymentalna; Starość w dużej mierze zależy od tego, jak przeżyliśmy młodość;*
- aktywna/bierna: *Zależy od podejścia – może być to czas aktywny lub zupełnie bierny – siedzenia w domu przed telewizorem lub na ławce przed domem;*
- lepsza/gorsza: *Dla jednych lepsza – mogą odpoczywać, cieszyć się chwilą z rodziną, wychowywać wnuki, a dla innych gorsza – ludzie starsi często chorują, borykają się z brakiem pieniędzy;*
- szczęśliwa/trudna: *Zależy od osoby, jej podejścia oraz stanu psychicznego i fizycznego. Może być radosna i pełna szczęścia, ale też bolesna i trudna. Niektóre odpowiedzi nawiązywały do kilku zarówno pozytywnych, jak i negatywnych aspektów, na przykład:*

- *Termin starość ma dla mnie zabarwienie pejoratywne, kojarzy się z przemianami, ze smutkiem, niekiedy z samotnością. Jednakże czasem może stać się dla nas czasem realizacji pasji i marzeń, kiedy mamy więcej czasu dla siebie;*
  - *Dla każdego inna, wiele zależy od zdrowia i możliwości finansowych. Może być spokojna, spędzona z rodziną lub należy się skupić na zdrowiu i leczeniu.*
- Z przytoczonych odpowiedzi wynika, że dla ankietowanych starość zależna jest w dużej mierze od uwarunkowań rodzinnych, zdrowotnych, a także finansowych.

W badaniach wizerunkowych często stosuje się metodę wolnych skojarzeń, która opiera się na mechanizmie połączeń pomiędzy konceptami, wrażeniami, wyobrażeniami; zastosowanie tej metody „pozwała na uzyskanie bardziej jednostkowych, prywatnych asocjacji i nastawień respondenta”³². Na pytanie: „Z czym Ci się kojarzy starość?”, badani udzielili największej liczby różnorodnych odpowiedzi – od często powtarzających się stereotypowych określeń, po bardzo indywidualne, wręcz osobiste skojarzenia. W celu uzyskania przejrzystości wyników odpowiedzi zostały skategoryzowane (zob. tabela 4).

³¹ Ibidem, s. 31.

³² M. Grech: *Badanie wizerunku – metody ankietowe. Metodologia badań. W: Badanie wizerunku: ludzie, marki, branże. [Seria: Projektowanie Komunikacji]. Red. M. Grech. Łódź: Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej, 2012, s. 17.*

Tabela 4

Skojarzenia za starością wśród dorosłej młodzieży

Kategoria	Poszczególne odpowiedzi	N	Procent	Procent kategorii
Zdrowie	choroby, leki, problemy ze zdrowiem	63	29,9	55,9
	ból, cierpienie	13	6,1	
	brak sił, mała aktywność, zmęczenie (życiem), zwolnienie tempa	14	6,6	
	brak samodzielności, potrzeba pomocy, wymagana pomoc innych osób, uzależnienie od innych	17	8,1	
	zmiany w organizmie	5	2,4	
	gorsza/słabsza pamięć, zapominanie się	4	1,9	
	* bezbronność, kalectwo	2	0,9	
Wygląd zewnętrzny	zmarszczki	39	18,5	48,3
	siwe włosy	22	10,4	
	fizyczne zniedołężnienie, utrata sprawności fizycznej	33	15,6	
	widoczne zewnętrzne oznaki starzenia	4	1,9	
	pochylona/przygarbiona postawa	3	1,4	
	bycie tyszem	1	0,5	
Rodzina	wnuki, życie rodzinne	34	16,1	39,2
	babcia, dziadek, moi dziadkowie	26	12,3	
	czas dla rodziny	8	3,8	
	opieka nad wnukami	7	3,3	
	ciepło domowe	2	0,9	
	poświęcenie się innym dla starszych	2	0,9	
	* poświęcenie dla rodziny, radość z wnuków i rodziny, troska o rodzinę	3	1,4	
Finanse	emerytura	29	13,8	18,0
	brak pieniędzy, marna/niska emerytura, zła sytuacja materialna	6	2,8	
	renta	3	1,4	
Miejsce	domy seniora, domy starców, hospicja	5	2,4	14,7
	klub seniora	5	2,4	
	uniwersytet trzeciego wieku	7	3,3	
	szpital	5	2,4	
	dom	3	1,4	
	kościół	3	1,4	
	* apteka, przychodnia, sanatorium	3	1,4	

cd. tab. 4

Czynność	bujanie się na fotelu	6	2,8	12,2
	robienie na drutach (ciepłych skarpet dla wnuków), szydełkowanie	6	2,8	
	oglądanie telewizji	5	2,4	
	plewienie ogródka	2	0,9	
	* bawienie się, granie w szachy i warcaby, modlenie się, plotkowanie, podróżowanie, siedzenie w domu, spacerowanie	7	3,3	
Atrybut	okulary	6	2,8	7,0
	laska	3	1,4	
	respirator	2	0,9	
	* aparat słuchowy, protezy, sztuczna szczęka, wózek inwalidzki	4	1,9	
Pożywienie	dobrze obiady, jedzenie	5	2,4	5,2
	ciasto babci	2	0,9	
	* cukierki, herbata, kompot, pierogi	4	1,9	
Religia	kościół	3	1,4	2,8
	głębsza wiara w Boga, modlitwa, nadmierna religijność	3	1,4	
Elementy garderoby	sweter	2	0,9	2,8
	(ciepłe) kapcie	2	0,9	
	chusta	1	0,5	
	wełna	1	0,5	
Meble	* bujane krzesło, fotel, ławka	4	1,9	1,9
Pozostałe skojarzenia pozytywne	duża ilość wolnego czasu (dla siebie)	35	16,6	68,3
	odpoczynek	34	16,1	
	doświadczenie życiowe, mądrość życiowa, ogrom przeżyć	30	14,2	
	realizowanie pasji, spełnianie marzeń, wielkie przygody	12	5,7	
	spokój	10	4,8	
	dojrzałość	5	2,4	
	pełnia energii, witalność	3	1,4	
	ustabilizowane życie, usatkwowanie	3	1,4	
	ciepło, miłość	4	1,9	
	* bycie miłym, miłe spędzanie czasu, pomaganie innym, radość życia, spełniony człowiek, troskliwość, udzielanie dobrych rad, wspomnienia	8	3,8	

cd. tab. 4

Pozostałe skojarzenia negatywne	<i>samotność, wyizolowanie</i>	29	13,7	34,0
	<i>koniec, proces umierania, przemijanie, upływ czasu, śmierć</i>	16	7,6	
	<i>marudzenie, narzekanie</i>	7	3,3	
	<i>smutek</i>	4	1,9	
	<i>nuda</i>	3	1,4	
	<i>powolność</i>	3	1,4	
	<i>sentymentalizm, tęsknota za młodością</i>	2	0,9	
	<i>* brak marzeń, brak miłości, brak pomocy ze strony innych osób, nieprzyjemny zapach, starsze złośliwe osoby, udręka, zażenowanie, zgryźliwości</i>	8	3,8	
Inne	<i>opieka</i>	6	2,8	8,0
	<i>aktywizacja osób starszych</i>	2	0,9	
	<i>* cisza, muzyka przedwojenna i z czasów PRL-u, nawyki, obowiązek niesienia pomocy, podeszły wiek, sędziwy wiek, starsi ludzie, zapach lawendy, zwierzęta</i>	9	4,3	

Objaśnienia: N – liczba udzielonych odpowiedzi; * – w rubryce podano w porządku alfabetycznym odpowiedzi, które pojawiły się jednokrotnie.

Skojarzenia, które najczęściej przychodziły na myśl ankietowanym, dotyczyły kwestii zdrowotnych (ponad 55%), cech wyglądu zewnętrznego (prawie 50%) oraz zagadnień związanych z rodziną (prawie 40%). Kilkanaście procent badanych kojarzy starość z aspektem finansowym (18%), z konkretnym miejscem (prawie 15%) oraz czynnościami wykonywanymi przez osoby starsze (ponad 12%). W mniejszym stopniu (poniżej 10%) ankietowani kojarzą starość z pewnymi przedmiotami, typem pożywienia, religią, poszczególnymi elementami garderoby lub meblami.

Listę skojarzeń pozytywnych, nienależących do żadnej kategorii, otwiera wskazanie dużej ilości wolnego czasu oraz odpoczynku (łącznie około 33%). Doświadczenie i mądrość życiowa to skojarzenia prawie 15% badanych. Pozytywnie ze starością kojarzy się realizowanie pasji i spełnianie marzeń (prawie 6%) oraz spokój (prawie 5%).

Ze znaczących skojarzeń negatywnych należy wymienić poczucie samotności i wyizolowania społecznego (prawie 14%) oraz myśli związane z upływem czasu, przemijaniem i w konsekwencji ze śmiercią (prawie 8%).

Interesujące było odnalezienie źródeł zarówno wiedzy, jak i skojarzeń dotyczących starości. Aby móc świadomie kształtować wizerunek, najpierw należy zidentyfikować jego źródło. Odpowiedzi ankietowa-

nych na otwarte pytanie: „Skąd znasz starość?”, zebrano w kategorii (tabela 5).

Tabela 5

Źródło wiedzy dorosłej młodzieży o starości

Kategorie odpowiedzi	N	Procent
Życie rodzinne	138	66
Codziennie otoczenie	103	49
Media	30	14
Znajomi/sąsiedzi	12	5,7
Uczelnia	8	3,8

Objaśnienia: N – liczba udzielonych odpowiedzi.

W kategorii „życie rodzinne”, na którą wskazała zdecydowana większość ankietowanych (66%), 11% badanych podało, że mieszka lub mieszkało ze swoim dziadkiem lub ze swoją babcią, co oznacza bezpośredni i codzienny kontakt z osobą starszą. Niemal co drugi badany wiedzę na temat starości czerpie z obserwacji codziennego otoczenia – wymienia wówczas takie miejsca publiczne, jak kościół, autobus, przystanek, park czy sklep. Z kolei media (telewizja, Internet, książki) stanowią źródło wiedzy o starości dla 14% respondentów. Natomiast prawie 6% ankietowanych podało, że ma starszych znajomych lub sąsiadów, a niecałe 4% czerpie wiedzę teoretyczną na ten temat z zajęć na uczelni wyższej.

W odniesieniu do osób starszych używa się określeń zarówno eufemistycznych, typu: „senior”, „nestor”, „staruszek”, jak i pejoratywnych: „staruch”, „dziad”, „piernik”. W opracowaniach naukowych używane są określenia „ludzie starzy” czy „ludzie starsi” ze względu na zawarty w nich obiektywizm³³. Nomenklatura dotycząca ostatniego etapu ludzkiego życia jest również silnie zróżnicowana zarówno pod względem nacechowania emocjonalnego (na przykład eufemizmy takie jak: „jesień życia”, „trzeci wiek”, „schyłek życia”), jak i przyjętej perspektywy badawczej (na przykład „wiek starczy”, „wiek podeszły”, „wiek emerytalny”). W tabeli 6 przedstawiono opinie uczestników badania na temat nacechowania słowa „starość”.

³³ I. Stuart-Hamilton: *Psychologia starzenia się*. Przekł. A. Błachnio. Poznań: Wyd. Zysk i S-ka, 2006, s. 20.

Tabela 6

Nacechowanie określenia „starość”
według dorosłej młodzieży

Nacechowanie	N	Procent
Pozytywne	17	8,2
Negatywne	49	23,2
Neutralne	145	68,7

Objaśnienia: N – liczba udzielonych odpowiedzi.

Dla zdecydowanej większości ankietowanych (prawie 70%) słowo „starość” ma wydźwięk neutralny, zobiektywizowany. Widoczna jest jednak dysproporcja pomiędzy tymi, którzy uważają, że słowo „starość” ma charakter negatywny – prawie co czwarty uczestnik badania (23,2%), a tymi, którzy postrzegają to słowo jako pozytywne – niespełna co dziesiąty (8,2%).

Jedną z podstawowych cech wizerunku całościowego jest, jak już wspomniano, wygląd zewnętrzny (fasadowy). Dostarcza on pierwszych wrażeń w kontakcie z drugą osobą i często determinuje opinię o niej. Ankietowani zostali zapytani o to, czy zastanawiali się, jak będą wyglądać jako osoba starsza (odpowiedzi zebrano w tabeli 7), gdyż z perspektywy badania interesujące było, czy osoby młode poświęcają już czas na myślenie o tym aspekcie własnej starości.

Tabela 7

Odpowiedzi dorosłej młodzieży na pytanie:
„Czy zastanawiasz się, jak będziesz wyglądać
jako osoba starsza?”

Odpowiedzi	N	Procent
Tak	108	51,2
Nie	75	35,5
Nie pamiętam	28	13,3

Objaśnienia: N – liczba udzielonych odpowiedzi.

Ponad połowa badanych osób (51,2%) zastanawiała się już nad swoim wyglądem w podeszłym wieku. Więcej niż jedna trzecia ankietowanych dotychczas nie zajmowała się jednak tym zagadnieniem. Pozostałe osoby (13,3%) nie pamiętają, czy poświęcały czas na tego typu rozważania. Trzy osoby, oprócz wskazania jednej z trzech możliwych odpowiedzi, zostawiły następujące komentarze:

- *jak dożyję starości, to już będzie dobrze;*
- *miły spokojny pan w teatrze, na spotkaniach towarzyskich;*
- *jak zawsze, piękna.*

Wygląd zewnętrzny osób starszych był tematem kolejnego pytania, którego celem było ustalenie typowych cech fizycznych, jakie kojarzą się młodzieży dorosłej z ludźmi w wieku podeszłym (zob. tabela 8).

Tabela 8

Typowe cechy wyglądu osoby starszej według dorosłej młodzieży

Kategoria	Odpowiedzi	N	Procent	Procent kategorii
Ciało	<i>zmarszczki</i>	162	76,8	232,0
	<i>siwe włosy</i>	146	69,1	
	<i>pochylona/przygarbiona/zgarbiona sylwetka</i>	95	45,0	
	<i>osoba niska</i>	19	9,0	
	<i>spracowane/zniszczone/żylaste dłonie</i>	17	8,1	
	<i>chuda/szczupła/drobna/skurczona</i>	12	5,7	
	<i>sztuczna szczęka / braki w uzębieniu</i>	7	3,3	
	<i>brak włosów</i>	6	2,8	
	<i>zniszczona skóra</i>	6	2,8	
	<i>plamy starcze</i>	5	2,4	
	<i>szara/żółta/blada cera</i>	4	1,9	
	<i>specyficzny zapach</i>	4	1,9	
	<i>osoby grubsze</i>	3	1,4	
	<i>worki pod oczami</i>	2	0,9	
	<i>* reumatycznie wykrzywione palce, zapadnięte policzki</i>	2	0,9	
Rekwizyty	<i>laska</i>	43	20,4	37,8
	<i>okulary</i>	28	13,3	
	<i>aparat słuchowy</i>	3	1,4	
	<i>respirator</i>	2	0,9	
	<i>siatka z zakupami</i>	2	0,9	
	<i>* wózek inwalidzki, proteza</i>	2	0,9	

Elementy garderoby	zadbani ludzie	7	3,3	24,8
	elegancki (na swój sposób) ubiór	6	2,8	
	neutralny/stonowany/szary ubiór	6	2,8	
	nieładne/wygodne/staromodne/niemodne ubrania i buty	6	2,8	
	chustka na głowie	4	1,9	
	zaniedbani ludzie	4	1,9	
	skromny strój	3	1,4	
	ciepło ubrana osoba	3	1,4	
	beret	3	1,4	
	fartuszek	3	1,4	
	kapelusz	3	1,4	
	sukienka	2	0,9	
	(kolorowe) sweterki	2	0,9	
	* długa spódnica, flanelowe koszule, grube rajstopy, odzież czysta, pierścionki, podomka, szelki, wełniane spódnice, wszystkie osoby starsze podobnie się ubierają, zbyt duże ubrania	10	4,7	
Fizyczne symptomy starzejącego się ciała	spaceruje, wolno idzie	18	8,5	20,7
	schorowana	14	6,6	
	zmęczona (życiem)	7	3,3	
	kuleje	3	1,4	
	* niezgrabne ruchy, trzęsące się ręce	2	0,9	
Wyraz twarzy	uśmiechnięta, wesoła	12	5,7	8,4
	spokojna twarz, spokojny wyraz twarzy	2	0,9	
	brak uśmiechu, wąły uśmiech	2	0,9	
	ponury wyraz twarzy, zatroskana mina	2	0,9	
Spojrzenie	wesołe/ciepłe spojrzenie, błysk w oku	3	1,4	3,8
	* delikatne spojrzenie, mądre spojrzenie, smutne oczy, zamglony wzrok, zamyślane spojrzenie	5	2,4	

Objaśnienia: N - liczba udzielonych odpowiedzi; * - w rubryce podano w porządku alfabetycznym odpowiedzi, które pojawiły się jednokrotnie.

Uzyskane odpowiedzi zdają się potwierdzać spostrzeżenie Joanny Nawrockiej, która pisze, że „[w] prowadzone dotąd badania wpisano słuszne założenie o tym, że ciało stanowi podstawę stereotypizacji osób starszych”³⁴. W kategorii „ciało” badani podali 232% odpowiedzi, co oznacza, że średnio każdy badany wymienił dwie cechy osób starszych, które bezpośrednio odnoszą się do ciała lub jego części. Zmarszczki, siwe włosy i zgarbiona sylwetka zostały wymienione łącznie 403 razy. W kategorii „rekwizyt”, czyli przedmiot kojarzący się z osobą starszą, najczęściej pojawiały się laska (20%) oraz okulary (13%). Skojarzenia te wydają się nader słuszne, jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, że według skali WHO, w Polsce w grupie wiekowej 60–64 lata jest 44% osób niepełnosprawnych, a w grupie 80 lat i więcej – 84%³⁵. Podobnie trafne są spostrzeżenia dotyczące okularów, gdyż to właśnie wzrok ulega pogorszeniu najwcześniej i najczęściej kłopoty ze wzrokiem mają osoby strasze³⁶. Co czwarta odpowiedź dotyczyła elementu garderoby, odpowiedzi cechowały się jednak dużą rozbieżnością i trudno podsumować tę kategorię jednoznacznie. Znaczący odsetek ankietowanych (ponad 20%) zwrócił uwagę na fizyczne symptomy starzejącego się ciała, które uwidocznione są w spowolnionych, niezgrabnych ruchach osób starszych. Łącznie ponad 12% badanych zwróciło uwagę na wyraz twarzy – głównie uśmiech (prawie 6%) oraz spojrzenie.

Starość można postrzegać jako wartość – czas refleksji nad życiem, twórczą aktywność, dalszy rozwój i, co nie mniej ważne, bycie użytecznym dla innych (zwłaszcza członków rodziny)³⁷. Obszary wartości wymienione przez ankietowanych zapytanych o to, za co ceni się osoby starsze, przedstawiono w tabeli 9.

Osoby starsze niosą potencjał wartości, które dorosła młodzież dostrzega i docenia. Ankietowani przede wszystkim zwrócili uwagę na długoletnie doświadczenie osób starszych związane z mądrością życiową, na przykład odpowiedzi: *za doświadczenie zdobyte w ciągu ich długiego życia i związaną z tym mądrość*. Ponad połowa badanych docenia pozytywne uczucia i emocje, jakie przekazują osoby starsze w kontaktach interpersonalnych, a ponad 1/3 uważa udzielane rad przez starszych za dobre i cenne. Co piąty ankietowany wymienił takie cechy osobowości osób starszych, jak wytrwałość, spokój wewnętrzny, pogoda ducha, szczerłość czy cierpliwość. Wśród udzielonych odpowiedzi

³⁴ J. Nawrocka: *Społeczne doświadczenie starości...*, s. 11.

³⁵ B. Szatur-Jaworska: *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej...*, s. 41.

³⁶ Ibidem.

³⁷ A. Zawada: *Starość jako wartość...*; K. Kowalewska: *Wizerunek starości i osób starszych wśród uczniów na poziomie szkoły podstawowej...*

Tabela 9

Wartości, za które osoby starsze są cenione, według dorosłej młodzieży

Kategoria	Odpowiedzi	N	Procent	Procent kategorii
Doświadczenie i mądrość życiowa	<i>doświadczenie, przeżycia</i>	133	63,0	109,3
	<i>mądrość (życiowa)</i>	49	23,2	
	<i>wiedza</i>	43	20,4	
	<i>dorobek życiowy i osiągnięcia</i>	5	2,7	
Emocje, uczucia	<i>chęć niesienia pomocy, pomoc</i>	28	13,3	51,0
	<i>dobro(ć)</i>	19	9,0	
	<i>ciepło</i>	14	6,6	
	<i>troska</i>	14	6,6	
	<i>opieka, opiekuńczość</i>	14	6,6	
	<i>sympatia, życzliwość</i>	9	4,3	
	<i>pocieszania, dobre słowo, podnoszenie na duchu</i>	6	2,8	
	<i>serdeczność, uprzejmość</i>	6	2,8	
	<i>miłość</i>	5	2,4	
	<i>zrozumienie, empatia</i>	5	2,4	
	<i>czułość</i>	2	0,9	
	<i>* miłe słowa, miłe spojrzenie, bezwarunkowe uczucia</i>	3	1,4	
Udzielane rady	<i>dobre/cenne rady</i>	66	31,3	31,3
Cechy osobowości	<i>wytrwałość, siła w walce</i>	10	4,7	19,9
	<i>spokój (ducha)/(wewnętrzny)</i>	9	4,3	
	<i>radość życia, (pozytywne) podejście, pogoda ducha, uśmiech, poczucie humoru</i>	8	3,8	
	<i>szczerłość, prawdomówność</i>	4	1,9	
	<i>cierpliwość, opanowanie</i>	4	1,9	
	<i>* błyskotliwość, dystans do świata, inteligencja, czytanie, otwartość, talent, wyrozumiałość</i>	7	3,3	
Wspomnienia	<i>wspomnienia, opowiadanie (ciekawych) historii z młodości</i>	17	8,1	8,1
Poświęcony czas	<i>za poświęcony bliskim czas (także na wychowanie)</i>	14	6,6	6,6

cd. tab. 9

Historia	<i>przekazywanie historii (o II wojnie światowej)</i>	4	1,9	3,8
	<i>znajomość historii (kraju)</i>	2	0,9	
	<i>* tworzenie historii, walczenie o lepsze życie dla nas młodych ludzi</i>	2	0,9	
Wsparcie	<i>wsparcie (także finansowe)</i>	8	3,8	3,8
Obecność	<i>że są / za ich obecność</i>	8	3,8	3,8
Kultura i tradycja	<i>kultura, zasady, obyczaje, tradycja</i>	6	2,8	2,8
Inne	<i>przetwory, dżemy, kuchnia domowa</i>	3	1,4	2,8
	<i>rozmowę, że można się wygadać</i>	3	1,4	

Objaśnienia: N – liczba udzielonych odpowiedzi; * – w rubryce wymieniono w porządku alfabetycznym odpowiedzi, które pojawiły się jednokrotnie.

pojawiły się także kilkakrotnie następujące wartości: *opowiadanie ciekawych historii z czasów młodości, czas poświęcony na wychowanie, tworzenie i przekazywanie historii Polski, wszelkiego rodzaju udzielane wsparcie, sama ich obecność, kultywowanie tradycji, domowa kuchnia oraz możliwość rozmowy.*

Na ostatnim etapie badania ankietowani zostali poproszeni o dokończenie zdania: „Kiedy widzę starszą osobę, to mam ochotę...”. Uzyskane odpowiedzi zostały pogrupowane w 3 kategorie ilustrujące postawę wobec osób starszych, a mianowicie: *życzliwość, obojętność, niechęć* (zob. tabela 10). Kategorie te zostały pierwotnie użyte w przytaczanym badaniu CBOS-u *Czy zmienia się stosunek Polaków do starości z 2007 roku*³⁸.

Wyniki badania wśród młodzieży dorosłej wskazują na dominację postawy życzliwej wobec osób starszych. Ankietowani najczęściej deklarują zaoferowanie pomocy (ponad 50%), na przykład w *niesieniu ciężkich zakupów, przejściu przez jezdnię, niejednokrotnie dopisują: gdy trzeba, gdy potrzebuje pomocy.* Często wymienianą reakcją jest też *chęć rozmowy* (36%), na przykład *zapytać, czy jest osobą spełnioną, czy zmieniłaby coś w swoim życiu, oraz posłanie uśmiechu* (10%). Do życzliwych postaw społecznych zaliczyć można także *gotowość ustąpienia miejsca w autobusie lub przepuszczenie w drzwiach* (łącznie prawie 6%). Taki sam odsetek badanych ma ochotę przywitać się i powiedzieć osobie starszej coś miłego, na przykład *powiedzieć, że ma się uśmiechnąć i chwycić każdą chwilę.*

³⁸ Czy zmienia się stosunek Polaków do starości?...

Tabela 10

Postawy dorosłej młodzieży wobec osób starszych

Postawa	Odpowiedzi	N	Procent	Procent kategorii
Życzliwa	<i>pomóc jej</i>	119	56,4	132,0
	<i>porozmawiać, wysłuchać, dowiedzieć się o niej więcej</i>	76	36,0	
	<i>uśmiechnąć się</i>	21	10,0	
	<i>ustąpić miejsca na przykład w autobusie, przepuścić w drzwiach</i>	12	5,7	
	<i>powiedzieć dzień dobry, przywitać się, życzyć miłego dnia, powiedzieć dobre słowo / coś miłego</i>	12	5,7	
	<i>przytulić, uściskać</i>	9	4,3	
	<i>być miłym/uprzejmym/empatycznym/wyrozumiałym</i>	6	2,8	
	<i>pocieszyć, dodać otuchy, rozweselić, pożartować</i>	5	2,4	
	<i>zaopiekować się</i>	4	1,9	
	<i>dać ciepło/trochę miłości</i>	3	1,4	
	<i>zaprosić na ciepłą szarlotkę z herbatką, dać herbatę</i>	2	1,0	
	<i>współczuć</i>	2	1,0	
	<i>podziękować</i>	2	1,0	
	<i>* dotrzymać towarzystwa, okazać szacunek, ucałować, ulżyć w cierpieniu, wesprzeć, zaktywizować</i>	6	2,8	
Obojętna	<i>nic nie robić, minąć ją</i>	5	2,4	4,8
	<i>nie mam ochoty na interakcję</i>	3	1,4	
	<i>* nie zastanawiam się co, być jak najdłużej sprawna i młoda</i>	2	1,0	
Niechętna	<i>nie dożyć takich czasów/takiego wieku</i>	2	1,0	2,0
	<i>* odwrócić wzrok i nie patrzeć na to, co czeka mnie w przyszłości, oddalić się (jeśli wygląda na nerwową)</i>	2	1,0	

Objaśnienia: N - liczba udzielonych odpowiedzi; * - w rubryce podano w porządku alfabetycznym odpowiedzi, które pojawiły się jednokrotnie.

Postawa obojętna, reprezentowana przez niespełna 5% badanych, sprowadza się do braku reakcji na widok osób starszych. Natomiast do postawy niechętniej (2%) zaliczono odpowiedzi wskazujące na chęć czynnego uniknięcia przez ankietowanego kontaktu z osobą starszą oraz chęć niedożycia takiego wieku. Nieliczni ankietowani uzależniali

swoją reakcję od konkretnej sytuacji, na przykład: *zależy, w jakiej sytuacji i jak ta starsza osoba się zachowuje wobec otoczenia; nie ukrywam, że niektórzy mnie denerwują, a innym biegnę z pomocą.*

Przeprowadzone badanie jest częścią szerszego projektu dotyczącego nieukierunkowanego i nieprofilowanego wizerunku starości i osób starszych w różnych grupach wiekowych (młodzież szkół podstawowych, młodzież na poziomie szkół wyższych). W świetle literatury zarówno pedagogicznej, jak i psychologicznej to właśnie w grupie osób młodych najłatwiej kształtują się postawy i zachowania. Stąd też określenie wizerunku starości w oczach młodzieży jest pierwszym krokiem do przygotowania oraz realizacji programów edukacyjnych mających na celu między innymi przybliżanie zagadnienia procesu starzenia się czy uwrażliwianie na istotność niesienia pomocy i wsparcia osobom starszym w społeczeństwie. Można zatem mówić o podwójnym charakterze aplikacyjności badania: po pierwsze, ma ono znaczenie dla badanej młodzieży – odgrywa rolę w przygotowaniu jej do własnego starzenia się, a po drugie, przyczynia się do kreowania pozytywnego wizerunku osoby starszej, a w efekcie lepszej jakości życia seniorów.

Wnioski

Przeprowadzone badanie pozwoliło na zgromadzenie deklaracyjnych danych dotyczących wizerunku starości i osób starszych wśród młodzieży wchodzącej w dorosłość. Z badań można wyciągnąć następujące wnioski:

1. Zmienia się postrzeganie symbolicznego początku starości – opinie dorosłej młodzieży potwierdzają podniesienie progu starości z 60. do 70. roku życia. Obserwacja ta zgodna jest z tendencjami opisanymi w literaturze przedmiotu.
2. Badani definiują starość wielowymiarowo, zwracają uwagę zarówno na jej wymiar społeczny, jak i na zachodzące na tym etapie zmiany psychofizyczne (wymiar biologiczny) oraz autoidentyfikację (wymiar psychologiczny). Tym samym prezentują holistyczne ujęcie starości.
3. Zasadniczo wszyscy ankietowani postrzegają starość negatywnie, ponad połowa z nich jednocześnie zauważa jednak także pozytywne strony starości, a jej jakość uzależnia od czynników rodzinnych, zdrowotnych i finansowych.
4. Pomimo że wizerunek starości jest silnie negatywny, badani prezentują prawie wyłącznie życzliwą postawę wobec osób starszych, cenią je za wartości takie jak doświadczenie i mądrość życiowa, uczucia, jakimi ludzie starsi obdarowują innych, oraz udzielane przez star-

szych rady; młodzi ludzie pokazują tym samym, że w ich oczach wizerunek osób starszych jest pozytywny.

5. W deklarowanym wizerunku osób starszych dominują skojarzenia związane przede wszystkim z aspektem zdrowotnym i wyglądem zewnętrznym, a następnie życiem rodzinnym.
6. Dla dorosłej młodzieży rola mediów w dostarczaniu wiedzy o starości i ludziach starszych, na podstawie której tworzy się ich wizerunek, nie jest znacząca; znaczenie ma tutaj życie rodzinne oraz obserwacja codziennego otoczenia.

Badanie przeprowadzone z wykorzystaniem tego samego kwestionariusza w grupie uczniów szkoły podstawowej wykazało, że opinie młodych dorosłych i uczniów na temat znaczenia i wartości, jakie reprezentują osoby starsze w społeczeństwie, są podobne³⁹. Poza tym podobnie kształtują się wyniki obu badań dotyczące postaw wobec starszych – w obu grupach dominuje postawa życzliwa. Zauważone różnice dotyczą progu starości – uczniowie wskazują na 60. rok życia, a studenci przeważnie na 70. Znamienne jest także to, że o swoim wyglądzie w podeszłym wieku myśli niespełna 1/3 badanych uczniów, ale już ponad 1/2 badanych studentów. Wizerunkowo starość w obu grupach postrzegana jest negatywnie, a starsi ludzie – pozytywnie.

Ważne jest, aby na podstawie pozytywnego wizerunku osób starszych kształtować pozytywny wizerunek starości, tak aby zwiększyć poziom akceptacji tego naturalnego etapu ludzkiego życia i uwrażliwić kulturę społeczną na potrzeby starszych. Ponadto można rozważyć zwiększenie liczby przekazów medialnych ukazujących starość jako czas aktywności i równowagi duchowej, który dzięki temu, iż osoby starsze nie mają już zobowiązań zawodowych, może być przeznaczony na realizację własnych planów, pasji i marzeń.

Bibliografia

- Ardelt M.: *Intellectual Versus Wisdom-Related Knowledge: The Case a Different Kind of Learning in the Later Years of Life*. „Educational Gerontology” 2000, vol. 26.
- Czy zmienia się stosunek Polaków do starości? Komunikat z dwusetnego badania aktualnych problemów kraju. Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej, 2007.
- Grech M.: *Badanie wizerunku – metody ankietowe. Metodologia badań*. W: *Badanie wizerunku: ludzie, marki, branże*. [Seria: Projektowanie

---

³⁹ K. Kowalewska: *Wizerunek starości i osób starszych wśród uczniów na poziomie szkoły podstawowej...*

- Komunikacji]. Red. M. Grech. Łódź: Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej, 2012.
- Klimczuk A.: *Kapitał społeczny ludzi starych na przykładzie mieszkańców miasta Białystok*. Lublin: Wiedza i Edukacja, 2012.
- Kowalewska K.: *The Demographic Trends and the Presence of the Elderly in Polish Press Advertising in 2012 and 2016 – a Comparative Study*. „Hygeia Public Health” 2017, vol. 52 (2).
- Kowalewska K.: *Wizerunek starości i osób starszych w rodzinie wśród dorastającej młodzieży w środowisku wiejskim* (w druku).
- Kowalewska K.: *Wizerunek starości i osób starszych wśród uczniów na poziomie szkoły podstawowej*. „Studium Vilnese” 2018, vol. 15.
- Między młodością a starością. Komunikat z dwusetnego badania aktualnych problemów kraju*. Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej, 2007.
- Nawrocka J.: *Społeczne doświadczenie starości. Stereotypy, postawy, wybory*. Kraków: Wydawnictwo Impuls, 2013.
- Ostrzyżek A., Marcinkowski J.T.: *Wymiary jakości życia w podeszłym wieku*. „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2009, nr 90 (4).
- Pawlina A.: 2010. *Sposoby prezentowania osób starszych w reklamie. Analiza wybranych zagadnień*. „Folia Oeconomica Bochniensia” 2010, nr 8.
- Pikuła N.: *Senior w przestrzeni społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo BORGIS, 2013.
- Puppel S.: *Kuźnia Hefajstosa czyli krótki zarys teorii wizerunku w komunikacji ludzkiej*. „Scripta Neophilologica Posnaniensia” 2016, nr 16.
- Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 2012.
- Steuden S.: *Mądrość jako pozytywny aspekt starzenia się*. W: *Starzenie się z godnością*. Red. S. Steuden, M. Stanowska, K. Janowski. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011.
- Steuden S.: *Psychologia starzenia się i starości*. Wyd. 1, dodr. 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2014.
- Straś-Romanowska M.: *Późna dorosłość*. W: *Psychologia rozwoju człowieka*. Red. J. Trempała. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011.
- Stuart-Hamilton I.: *Psychologia starzenia się*. Przekł. A. Błachnio. Poznań: Wyd. Zys i S-ka, 2006.
- Stypińska J.: *Czy Polska jest krajem dla starych ludzi? O społecznym konstruowaniu starości*. „Studia Humanistyczne AGH” 2010, nr 8.
- Szarota Z.: *Gerontologia społeczna i oświatowa: zarys problematyki*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2004.
- Szatur-Jaworska B.: *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej*. Warszawa: ASPRA, 2000.

- W ó j c i k K.: *Public Relations od A do Z. Analiza sytuacji wyjściowej, planowanie działalności*. T. 1. Warszawa: Agencja Wydawnicza Placet, 2001.
- Z a w a d a A.: *Starość jako wartość. Relacje międzypokoleniowe. (The Old Age as a Value. Intergenerational Relationships)*. In: *Elan vital v priestore medzigeneračných vzťahov*. Ed. B. Baloglova. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2010.

Kinga Kowalewska

The Image of Old Age and Elderly People among Young Adults – A Report

Summary: Average lifespans in developed countries have been increasing steadily. As a result, the population of the elderly has been growing, which leads to social and cultural changes. The subject of this qualitative and quantitative questionnaire-based research is the image of old age and the elderly among young adults. The aim of the paper is to establish the boundaries, nature, and essence of old age from the perspective of young people. The research results lead to interesting conclusions: the image of old age is negative, whereas the image of the elderly is positive. This observation may prove a fruitful inspiration for local initiatives, as well as media message creators who are responsible for shaping the image of old age, especially among young people.

Key words: image, old age, elderly people, young adults

Kinga Kowalewska

Die Vorstellung von hohem Alter und älteren Menschen unter erwachsenen Jugendlichen – Forschungsbericht

Zusammenfassung: Die durchschnittliche Lebenserwartung nimmt in den entwickelten Ländern stetig zu. Infolgedessen wächst rapid die Population älterer Menschen, was zu sozialkulturellen Veränderungen führt. Zum Gegenstand der quantitativ-qualitativen Forschung, die auf der Autorenfragebogen der Verfasserin basierte, wurde das im Bewusstsein erwachsener Jugendlichen erstellte Bild von hohem Alter und alten Personen. Die vorliegende Arbeit bezweckte, die Natur, die Grenzen und die Substanz des hohen Alters aus der Sicht junger Erwachsenen zu definieren. Erzielte Ergebnisse machen es möglich, überraschende Schlüsse zu ziehen: während die Vorstellung von hohem Alter negativ ist, ist das Bild älterer Menschen bei der Volljährigkeit erreichenden Jugend positiv. Diese Beobachtung kann eine Inspirationsquelle für lokale Gemeinschaften oder die, für Gestaltung des Altersbildes besonders bei Jugendlichen verantwortlichen Medien sein.

Schlüsselwörter: Vorstellung, hohes Alter, ältere Personen, junge Erwachsene